

МІЖНАРОДНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ

Україна — Парламентські вибори, 28 жовтня 2012р.

ЗАЯВА ЩОДО ПОПЕРЕДНІХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ВИСНОВКІВ

Київ, 29 жовтня 2012 р. – Ця Заява щодо попередніх результатів та висновків представляє результати спільної роботи Бюро з демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ (ОБСЄ/БДПЛ), Парламентської асамблеї ОБСЄ (ПА ОБСЄ), Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), Європейського парламенту (ЄП) та Парламентської асамблеї НАТО (ПА НАТО).

Чинний голова ОБСЄ призначив Вальбургу Габсбург Дуглас (Walburga Habsburg Douglas) (Швеція), Голову делегації ПА ОБСЄ, Спеціальним координатором Місії короткострокових спостерігачів ОБСЄ на виборах. Андреас Гросс (Andreas Gross) (Швейцарія) очолив делегацію ПАРЄ, Павел Коваль (Pawel Kowal) (Польща) очолив делегацію ЄП, Ассен Агов (Assen Agov) (Болгарія) очолив делегацію ПА НАТО. Посол Одрі Гловер (Audrey Glover) (Сполучене Королівство) є Головою Місії ОБСЄ зі спостереження на виборах (МСВ), яка розпочалася в Україні 12 вересня 2012 р.

Оцінювання проводилося з метою визначення відповідності виборів зобов'язанням ОБСЄ та Ради Європи щодо демократичних виборів, а також законодавству України. Ця Заява щодо попередніх результатів та висновків оприлюднюється до завершення виборчого процесу. Остаточна оцінка виборів буде частково залежати від проведення решти етапів виборчого процесу, зокрема підрахунку голосів, визначення результатів голосування та оголошення результатів виборів, а також розгляду можливих скарг та звернень після виборів. ОБСЄ/БДПЛ підготує комплексний кінцевий звіт, до якого увійдуть рекомендації щодо можливого вдосконалення, приблизно через вісім тижнів після завершення виборчого процесу. ПА ОБСЄ оприлюднить свій звіт засіданні Бюро у Дубліні 5 грудня. ПАРЄ оприлюднить свій звіт 12 листопада. ЄП оприлюднить свій звіт на засіданні Комітету з питань закордонних справ 6 листопада. ПА НАТО оприлюднить свій звіт на наступному щорічному засіданні у листопаді.

ПОПЕРЕДНІ ВИСНОВКИ

Парламентські вибори 28 жовтня характеризувалися браком рівних умов для учасників переважно внаслідок зловживання адміністративними ресурсами, недостатньої прозорості фінансування виборчої кампанії та партій, а також браку збалансованого висвітлення у ЗМІ. Деякі аспекти передвиборчого періоду загалом стали кроком назад у порівнянні з останніми виборами в Україні. Виборці могли вибирати з різних політичних партій. День голосування в цілому пройшов спокійно та мирно. Процес голосування та підрахунку голосів загалом оцінюється позитивно. Процес встановлення підсумків голосування оцінюється негативно через недостатню прозорість.

Законодавча база для парламентських виборів могла забезпечити основу для проведення демократичних виборів за умови її належного виконання. Новий закон про вибори,

прийнятий у листопаді 2011 року, повернув змішану виборчу систему без належного широкого обговорення та зі збереженням недоліків, що спостерігалися під час її попереднього застосування. Закон містить деякі важливі вдосконалення, хоча в ньому також присутня низка недоліків, які стосуються переважно надання кандидатуві всіх прав, належних положень щодо фінансування передвиборчої кампанії, відсутності чітких критеріїв визначення меж одномандатних виборчих округів, а також відсутності ефективних санкцій за серйозні порушення закону.

Процес реєстрації кандидатів створював умови для залучення всіх зацікавлених сторін, але з двома помітними винятками, у результаті чого було створене різноманітне поле кандидатів, які представляли широкий спектр політичних поглядів, навіть незважаючи на те, що понад 400 кандидатам було відмовлено у реєстрації, причому майже половині – з підстав незначних технічних недоліків. 21 політична партія змагалася за пропорційним компонентом виборів, а ще 2 600 кандидатів від партій та самовисуванців балотувалися в одномандатних округах. Жінки були недостатньо представлені серед кандидатів, особливо в одномандатних округах. Склалося враження, що деякі дрібні партії реєстрували кандидатів виключно для того, щоб отримати місця у виборчих комісіях (так звані «технічні партії»). Відповідно до положень законодавства, ЦВК прийняла рішення відмовити у реєстрації Юлії Тимошенко та Юрію Луценку – двом видатним опозиційним політикам, які зараз відбувають покарання у в'язниці за висновками судових справ, які ПА ОБСЄ та ПАРЄ критикували та називали несправедливими. У результаті цих справ їхня неспроможність балотуватися порушує зобов'язання, викладені у пунктах 5.1, 7.5 та 24 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р. Той факт, що вони не могли висувати свої кандидатури на виборах, негативно вплинув на виборчий процес.

Потужні економічні групи впливали на політичне оточення не на користь виборчого процесу. Це проявлялося, серед іншого, у відсутності різноманітності серед власників ЗМІ та плюралізму, а також у недостатній прозорості фінансування кампанії та партій.

У передвиборчий період органи управління виборчим процесом, які очолює Центральна виборча комісія (ЦВК), належним чином керували технічними аспектами процесу. Втім, комісія постійно проводила наради за закритими дверима перед початком засідання, після яких більшість відкритих засідань відбувалася без істотного обговорення, що зменшувало рівень прозорості діяльності ЦВК. ЦВК не завжди вживала заходів для забезпечення послідовного застосування закону про вибори.

Більшість посад в окружних виборчих комісіях (ОВК) та дільничних виборчих комісіях (ДВК) розподілялася шляхом жеребкування, за результатами якого деякі технічні партії отримали представництво в усіх ОВК, а інші партії, які мали кандидатів по всій країні, взагалі не були представлені на рівні ОВК. Майже половина членів ДВК та 60% членів ОВК були замінені. Лунали заяви, деякі з яких підтвердили спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ, що члени виборчих комісій, кандидатури яких вносили технічні партії, були насправді пов'язані з іншими партіями, особливо з правлячою Партією регіонів.

Склалося враження, що централізована система реєстрації виборців працювала добре, без серйозних питань з боку зацікавлених сторін. Попередні списки виборців, як правило, надавалися для ознайомлення. Позитивним можна вважати те, що ЦВК обмежила можливості для голосування виборців в іншому виборчому окрузі у відповідь на занепокоєння щодо можливих зловживань.

Передвиборча кампанія була загалом помітна та активна, зокрема у містах, та конкурентна на більшості території країни. Втім, можливість кандидатів донести своє повідомлення до виборців та конкурувати в рівних умовах, як передбачено у пунктах 7.6 та 7.7 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р., зазнала негативного впливу у значній кількості виборчих округів внаслідок притиснення, залякування та зловживання адміністративними ресурсами. Таке зловживання продемонструвало відсутність чіткого розмежування між Державою та правлячою партією у деяких регіонах, що суперечить пункту 5.4 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р.

Щодо інформаційного поля, нові положення закону про вибори, що передбачають право виборців на отримання різноманітної, об'єктивної та неупередженої інформації та на збалансоване висвітлення, є позитивним кроком. Однак вони залишаються декларативними, оскільки закон не містить визначення збалансованого висвітлення та не визначає механізмів моніторингу та забезпечення виконання цього положення. Висвітлення кампанії у новинах та інформаційних випусках на більшості найпопулярніших телеканалів, щодо яких здійснювався моніторинг, було обмежене, що могло негативно вплинути на доступ виборців до різних політичних думок. Той факт, що обсяги платної політичної реклами були у п'ять разів більші, свідчить про те, що для звернення до виборців за допомогою найпопулярніших мовників, політичним партіям потрібні значні фінансові ресурси. Державне телебачення демонструвало явну упередженість на користь правлячої партії.

Виборчі комісії та суди отримали велику кількість скарг та звернень. Незважаючи на те, що вони розглядалися вчасно, ЦВК часто розглядала скарги занадто формалізовано та інколи суперечливо, а деяким її постановам бракувало достатньої фактичної інформації або правового обґрунтування. Це залишило постраждали партії без належного розгляду їхніх заяв, що суперечить зобов'язанням пункту 5.10 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р. У значній кількості судових рішень спостерігається непослідовний підхід до застосування та тлумачення закону.

Загалом день голосування пройшов спокійно. ЦВК оголосила попередні результати явки виборців – 58%. Процес голосування та підрахунку голосів був впорядкований та добре організований на переважній більшості виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження. Було помічено лише кілька незначних процедурних проблем. Водночас, викликає занепокоєння велика кількість виборців, які голосували на дому, у деяких округах. Процес встановлення підсумків голосування був оцінений негативно майже в третині ОВК, де здійснювалося спостереження, переважно у результаті проблем з протоколами ДВК та недостатньої прозорості. Активна участь великої кількості національних спостерігачів під час всього виборчого процесу підвищувала загальний рівень прозорості.

ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Контекст

З часу проведення останніх парламентських виборів у 2007 році політична ситуація зазнала істотних змін. Кандидат від Партії регіонів Віктор Янукович став переможцем на президентських виборах 2010 року, після чого його партія сформувала правлячу коаліцію разом із Комуністичною партією та Блоком Литвина. Партія регіонів також отримала загальну перемогу на регіональних та місцевих виборах у жовтні 2010 року, що надало їй значну владу на всіх рівнях. Основними опозиційними партіями були Об'єднана опозиція – «Батьківщина» та не представлені у парламенті партії Український демократичний альянс за

реформи («УДАР») та «Свобода». Ще одна партія, яка не представлена у парламенті – «Україна – Вперед!», позиціонувала себе між опозицією та правлячою партією.

Вибори, що відбулися 28 жовтня, проводилися за змішаною виборчою системою, яка використовувалася на виборах 1998 та 2002 року та була повернута без належного широкого обговорення та зі збереженням недоліків, що спостерігалися під час її попереднього застосування. Половина з 450 членів однопалатного парламенту обиралася за пропорційними закритими партійними списками у єдиному загальнодержавному виборчому окрузі, а інша половина – у 225 одномандатних округах за мажоритарною системою (система відносної більшості). Закон про вибори встановлює п'ятипроцентний бар'єр для отримання права участі у розподілі мандантів у рамках пропорційного компоненту на відміну від трипроцентного бар'єру, встановленого на виборах у 2007 році.

Така система змінила динаміку цих виборів у порівнянні з парламентськими виборами 2007 року. Велика кількість кандидатів від партій та самовисуванців, частина яких пов'язана із заможними підприємцями, змагалися на рівні округів. Водночас на національному рівні деякі партії, представлені у поточному скликанні, мали адаптуватися до нового бар'єру. Вибори відбувалися на фоні справ Юлії Тимошенко та Юрія Луценка – двох лідерів політичної опозиції, які зараз відбувають покарання у в'язниці за висновками судових справ, які Парламентська асамблея ОБСЄ (ПА ОБСЄ) та Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) критикували та називали несправедливими. Той факт, що дві провідні опозиційні фігури намагалися зареєструватися в якості кандидатів на цих виборах та отримали відмову на підставі несправедливих кримінальних вироків, необґрунтовано обмежує їхнє право як громадян бути кандидатами, а також основне право громадян вільно обирати своїх представників, що суперечить положенням пунктів 5.1, 7.5 та 24 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р.¹

Правове поле

Законодавча база, що регулює проведення парламентських виборів, загалом могла забезпечити основу для здійснення демократичних виборів відповідно до зобов'язань ОБСЄ, Ради Європи та інших міжнародних стандартів за умови її належного застосування. Закон про вибори, прийнятий у листопаді 2011 року у результаті процесу, до якого не були залучені усі сторони, містить певні важливі покращення, зокрема, стосовно реєстрації виборців та кандидатів. Водночас, цей закон є подекуди занадто складним, причому у ньому збережені деякі недоліки, переважно стосовно надання кандидатові всіх прав², належних положень щодо фінансування передвиборчої кампанії, відсутності чітких критеріїв визначення меж одномандатних виборчих округів, а також відсутності ефективних санкцій за серйозні порушення закону. Крім цього, закон не завжди застосовувалася послідовно та відповідно до міжнародних стандартів, зокрема щодо повного та неупередженого забезпечення основних прав, наприклад, вільного формування виборцями своїх думок та створення рівних можливостей для всіх партій та кандидатів.

¹ Очікується прийняття рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо справедливого суду у справах Юлії Тимошенко та Юрія Луценка. У справі Луценка щодо його арешту та утримання у слідчому ізоляторі ЄСПЛ вирішив справу на його користь. Зокрема ЄСПЛ зазначив, що «арешт Луценка був упереджений; не зазначалося жодних поважних підстав для його утримання під вартою; також не здійснювався належний аналіз законності його арешту та утримання під вартою».

² Як передбачається у пунктах 7.3 та 7.5 Копенгагенського документу ОБСЄ 1990 р. та у статті 25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (ICCPR).

Управління виборчим процесом

Управління виборчим процесом на парламентських виборах здійснюється трирівневою системою виборчих комісій: Центральна виборча комісія (ЦВК), 225 окружних виборчих комісій (ОВК) у рівній кількості одномандатних округів та 33 762 дільничних виборчих комісій (ДВК)³. ЦВК є єдиною постійно працюючою виборчою комісією.

ЦВК здійснювала технічну підготовку до цих виборів із дотриманням часових рамок, визначених законодавством. Проводилися регулярні засідання, на які допускалися представники партій, кандидати, ЗМІ та спостерігачі. Втім, комісія постійно проводила наради за закритими дверима перед початком засідання, після яких більшість відкритих засідань відбувалася без істотного обговорення, що зменшувало рівень прозорості діяльності ЦВК. Незважаючи на те, що ЦВК є головним державним органом, який відповідає за забезпечення уніфікованого застосування виборчого законодавства, на практиці вона не здійснювала достатніх кроків щодо врегулювання найважливіших аспектів виборчого процесу. Особливо це стосувалося таких аспектів, як забезпечення прозорості під час встановлення підсумків голосування, дотримання правил здійснення передвиборчої кампанії, попередження непрямого підкупу виборців, реагування на порушення у сфері ЗМІ та забезпечення ефективного задоволення звернень скажників. Навчання для виборців загалом проводилося у вигляді роликів по різних аспектах виборчого процесу, що транслювалися на різних телеканалах⁴.

ЦВК призначала членів ОВК за поданням політичних партій. Партії, що мають фракції у парламенті, отримують гарантоване представництво в ОВК, а решта посад розподіляється шляхом жеребкування серед інших партій, що беруть участь у виборчих перегонах. Певні зацікавлені сторони висловили занепокоєння щодо складу ОВК за результатами цієї процедури. Деякі партії, що висували кандидатів лише у кількох округах (часто їх називають «технічними партіями»), отримали місця в усіх ОВК, у той час коли деякі партії, що висували кандидатів по всій країні, взагалі не були представлені на рівні ОВК⁵. Близько 85 партій та 1 567 мажоритарних кандидатів мають представників у ДВК у результаті жеребкування, проведеного ОВК для розподілу місць в ДВК⁶. До дня голосування понад 60% висунутих членів ОВК були замінені, причому більшість замінів відбулася за зверненням шести дрібних партій⁷. Так само були замінені тисячі членів ДВК, причому інколи оновлювалося до 50% складу деяких ДВК⁸. Більшість замінів ініціювалася політичними партіями, які подали відповідні кандидатури.

Деякі співрозмовники висловили недовіру до органів управління виборчим процесом, стверджуючи, що члени комісій, призначені за поданням «технічних партій», насправді

³ Включаючи 116 закордонних та 1 458 спеціальних виборчих дільниць. Виборча дільниця може налічувати до 2 500 виборців.

⁴ ЦВК готувала освітні ролики для виборців у співпраці з Координатором проектів ОБСЄ в Україні.

⁵ Наприклад, 8 політичних партій, що висунули 20 або менше кандидатів, мають своїх представників у понад 200 ОВК, а 5 політичних партій, що мають понад 100 зареєстрованих кандидатів кожна, не представлені у жодній ОВК.

⁶ Більшість ОВК не дотрималася кінцевих термінів, встановлених для проведення жеребкування з метою розподілу місць у ДВК. Деякі ОВК (61, 138, 159, 224 та 225) не дотрималися правил, встановлених ЦВК, та були змушені провести повторне жеребкування. Деякі ОВК (2, 19) не змогли створити ДВК із дотриманням кінцевих термінів, встановлених законом.

⁷ Партії «Союз анархістів України», «Єдина Родина», «Братство», «Руський блок», «Руська єдність» та «Русь Єдина», які разом висунули 10 кандидатів, замінили майже всіх членів ОВК, висунутих ними.

⁸ Понад 30% попередньо призначених членів були замінені у деяких ДВК в округах 27, 36, 41, 60, 78, 79, 115, 116, 117, 118, 122, 129, 156, 172, 176, 186, 200, 213, 215, 218 та 221.

пов'язані з іншими партіями, особливо з правлячою Партією регіонів, як підтвердили довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ, що посилює її домінування в органах управління виборчим процесом⁹. З технічної точки зору, принцип пропорційного представлення всіх учасників виборчих перегонів на рівні ДВК було дотримано. Водночас, довіра до нього підірвалася з урахуванням великої кількості партій та кандидатів, які не створювали враження активних конкурентів на виборах, але отримали місця у виборчих комісіях¹⁰.

Жінки добре представлені на рівні ОВК, де вони складають 56% всіх членів. У 225 ОВК 106 жінок виконують обов'язки голів, 114 – заступників голів та 155 – секретарів ОВК. 4 з 15 членів ЦВК жіночої статі, включаючи одного з двох заступників голови, а також секретаря комісії.

Реєстрація кандидатів

Зареєстровані політичні партії могли висувати списки кандидатів у загальнодержавному виборчому окрузі, а також окремих кандидатів в одномандатних округах. Громадяни могли балотуватися як незалежні кандидати в одномандатних округах. Закон про вибори не вимагає, щоб мажоритарні кандидати проживали в округах, в яких вони балотуються. ЦВК відповідала за реєстрацію всіх кандидатів. Встановлений термін реєстрації протягом п'яти днів після отримання відповідного подання залишав ЦВК дуже небагато часу для розгляду понад 6 000 заяв про реєстрацію. ЦВК зареєструвала всі 22 виборчі списки (загалом понад 2 643 кандидати) та 3 130 кандидатів у мажоритарних округах. З 85 партій, що висунули кандидатів у мажоритарних округах, 26 мали кандидатів лише в одному окрузі.

Відповідно до закону, ЦВК прийняла рішення відмовити у реєстрації Ю. Тимошенко та Ю. Луценку¹¹. Крім того ще 439 висунутих кандидатів не були зареєстровані, переважно з підстав відсутності документів або надання неповного пакету документів; багатьом було відмовлено внаслідок незначних недоліків, що порушує положення пункту 24 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р¹².

Загалом реєстрація кандидатів надавала можливості для залучення всіх сторін, а її результатом став різноманітний список кандидатів, які представляють широкий спектр політичних поглядів. Зрештою за пропорційною системою за місце у парламенті змагається

⁹ Про випадки явного зв'язку дрібних партій з Партією регіонів стосовно ОВК та/або ДВК у 15 виборчих округах довгостроковим спостерігачем (ДС) Місії спостереження за виборами (МСВ) ОБСЄ/БДПЛ повідомляли представники деяких опозиційних партій та кандидати. Довгостроковим спостерігачем МСВ ОБСЄ/БДПЛ вдалося підтвердити випадки, коли члени Партії регіонів працювали у виборчих комісіях від «технічних партій». Такі випадки також згадуються у звіті однієї з провідних національних груп зі спостереження, «ОПОРА», а також у посиланні одного з активістів Партії регіонів під час інструктажу членів ДВК у Сімферополі (<http://f-bit.ru/16617>).

¹⁰ Крім цього, партії, які не змогли зареєструвати висунутих кандидатів, а також партії та кандидати, які відкликали свої кандидатури до дня голосування, могли зберегти місця у виборчих комісіях.

¹¹ Ю. Тимошенко та Ю. Луценко були внесені до виборчого списку Об'єднаної опозиції – «Батьківщина» відповідно під номером 1 та 5.

¹² Відповідно до пункту 24 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р., «[будь-яке] обмеження прав та свобод у демократичному суспільстві повинне бути пов'язане з однією з цілей чинного законодавства та бути чітко пропорційним меті закону». 33 кандидатам було відмовлено у реєстрації лише тому, що вони не вказали дані про свою громадську діяльність, не додали фото або не зазначили номери телефонів, а також через інші технічні недоліки. Єдиною підставою відмовлення у реєстрації 85 кандидатів була відсутність їхньої зазначеної згоди припинити діяльність, несумісну з депутатським мандатом, у разі обрання.

21 партія, що має 2 554 кандидатів у виборчих списках, 510 з яких – жінки¹³. Близько 1 500 кандидатів, яких висунули партії, та 1 151 кандидат, які висувалися самостійно, балотуються в одномандатних округах, серед яких, відповідно, 208 та 149 жінок.

Напередодні 16 жовтня – кінцевої дати для відкликання кандидатів – «Батьківщина» та «УДАР» досягли згоди щодо підтримки кандидатів у певних одномандатних округах та відкликали 28 і 40 своїх мажоритарних кандидатів. Крім цього, 407 кандидатів, які висувалися у мажоритарних округах, зняли свої кандидатури після реєстрації. Партія «Собор» відкликала свій виборчий список на користь інших опозиційних партій.

Реєстрація виборців

Реєстрація виборців здійснюється на основі централізованого Державного реєстру виборців (ДРВ), розпорядником якого є ЦВК. Виборці вносяться до ДРВ за місцем проживання, визначеним як їхня виборча адреса. Відповідно до закону ДРВ перевірявся та оновлювався щомісячно 754 органами ведення Реєстру (ОВР; один на кожен місцевий орган влади). У період з 2 січня до 19 жовтня було видалено 57 917 випадків кратного включення до Реєстру. За даними служби ДРВ у ЦВК на цих виборах до ДРВ було внесено 36 588 697 виборців, включаючи 424 858 виборців, які зареєструвалися для голосування за межами країни.

Загалом, попередні списки виборців надавалися для ознайомлення у приміщеннях ДВК із дотриманням визначених законом термінів. Однак, довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ відзначали різні підходи до права виборця ознайомитися зі списками. Якщо деякі ДВК дозволяли виборцю продивитися весь список, інші дозволяли виборцю ознайомитися лише з його особистою інформацією та даними про членів сім'ї, зареєстрованих за тією ж адресою¹⁴. Позитивна зміна у законі про вибори забороняє внесення змін до списків виборців протягом двох останніх днів, що передують дню голосування, крім внесення змін за рішенням суду та повідомленням від відповідного ОВР. У день голосування такі зміни можуть бути внесені лише за рішенням суду.

Виборці, які у день голосування перебуватимуть не за місцем проживання, могли звернутися із проханням змінити місце голосування без зміни виборчої адреси протягом періоду, що закінчувався за п'ять днів до дня голосування. Повернення до мажоритарного компоненту виборів зробило цю можливість досить проблематичною з політичної точки зору. Позитивним кроком стало рішення ЦВК про те, що такі тимчасові зміни дозволяються лише у межах одномандатного округу виборця. Відповідно до цього рішення, близько 5 000 виданих раніше дозволів щодо зміни місця голосування були скасовані¹⁵.

Умови здійснення передвиборчої кампанії

Передвиборча кампанія була помітною та загалом активною, хоча у деяких виборчих округах активність була нижчою, особливо у сільській місцевості. Партії проводили мітинги за участю лідерів списків в основних містах, а мажоритарні кандидати, як правило,

¹³ До вищих позицій у списках кандидатів увійшло небагато жінок. Лише два списки очолюють жінки; три партії зареєстрували чотирьох кандидатів жіночої статі у першій десятці, дві партії мають трьох жінок у першій десятці кандидатів, у трьох партій жінки взагалі відсутні у першій десятці.

¹⁴ Відповідно до статті 40.3 Закону про вибори, виборці мають право «ознайомитися з попередніми списками виборців у приміщенні ДВК» та звернутися з проханням про внесення змін, «зокрема що стосуються внесення або виключення виборця чи іншої особи».

¹⁵ Однак, відповідне рішення ЦВК не передбачило жодних конкретних шляхів індивідуального інформування виборців, яких стосувалося це рішення.

проводили менш масштабні зустрічі з виборцями. Іншими широко вживаними методами здійснення передвиборчої кампанії були банери, плакати, зовнішня реклама, реклама у місцевих ЗМІ, а також встановлення палаток для розповсюдження листівок та газет. На національному рівні партії проводили активну передвиборчу кампанію за свої списки та кандидатів у мажоритарних округах, використовуючи платну рекламу на телебаченні.

Кампанія була дійсно конкурентною на більшій території країни, коли виборці мали можливість обирати з широкого спектру партій та кандидатів. Втім, можливість кандидатів донести своє повідомлення до виборців та конкурувати в рівних умовах, як передбачено у пунктах 7.6 та 7.7 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р., зазнала негативного впливу у значній кількості виборчих округів внаслідок залякувань та зловживання адміністративними ресурсами. Загалом 22 з 45 команд довгострокових спостерігачів МСВ ОБСЄ/БДПЛ оцінили умови здійснення передвиборчої кампанії як несправедливі.

Агітаційні заходи відбувалися мирно, міліція забезпечувала порядок на заходах без втручання. Однак, протягом періоду передвиборчої кампанії траплялися випадки насильства та залякування кандидатів та працівників виборчих штабів¹⁶. 13 кандидатів повідомили довгостроковим спостерігачам МСВ ОБСЄ/БДПЛ про те, що вони отримали серйозні погрози, і деякі перевезли членів сімей в інше місце. Як мінімум, проти десяти опозиційних кандидатів були висунуті кримінальні звинувачення або проводилися податкові перевірки протягом виборчого періоду, двоє з яких здійснювали кампанію таємно, щоб уникнути арешту.

Зловживання адміністративними ресурсами спостерігалось або було підтверджене у багатьох випадках у 15 областях, у більшості випадків на користь Партії регіонів, інколи – кандидатів, які висувалися самостійно¹⁷. Це відбувалося у різний спосіб: використання офіційних заходів, зустрічей або громадських робіт для просування партії або її кандидатів¹⁸; активне залучення місцевих або регіональних посадовців до зустрічей кандидатів з виборцями¹⁹; примусова присутність державних службовців на зустрічах з кандидатами²⁰; публікація матеріалів у газетах чи на вебсайтах регіональних чи місцевих органів влади на підтримку кандидатів або з нападами на опозицію²¹, а також ненадання можливостей для проведення

¹⁶ У Києві в окремих випадках кандидат та уповноважена особа кандидата зазнали ножових поранень. У кандидата-жінку стріляли в Донецькій області. Два кандидати від «Батьківщини» були облиті зеленою фарбою у Львові та Харкові; телефон одного з цих кандидатів – жінки – також був розміщений на вебсайті служби ескорт-послуг. Повідомлялося про побиття агітаторів у Київській, Тернопільській та Одеській області; у Черкаській області було зафіксовано два випадки закладання вибухівки у домах кандидатів. По цих справах не було жодних затримань. Принаймні три виборчі штаби постраждали від проникнення та пошкоджень у Волинській, Львівській та Сумській областях.

¹⁷ Також у кількох випадках опозиційні кандидати отримували підтримку від органів місцевого самоврядування.

¹⁸ Прапори, агітаційні палатки або інші матеріали Партії регіонів були присутні та/або її кандидати брали помітну участь під час офіційних міських та регіональних урочистостей та інших публічних заходів; відкриття громадських робіт; робочих візитів високопосадовців. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ спостерігали або підтвердили такі випадки у Чернігівській, Донецькій, Харківській, Київській, Луганській, Одеській, Полтавській, Запорізькій та Житомирській областях та в Автономній республіці Крим.

¹⁹ Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ спостерігали випадки, коли місцеві посадові особи виступали від імені або брали участь у передвиборчій кампанії кандидатів к Дніпропетровську, Донецьку, Кіровограді, Луганську, Одесі, Полтаві та Вінниці.

²⁰ Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ спостерігали, як вчителі, медичний персонал та інші державні службовці були змушені відвідувати зустрічі з кандидатами у Чернігівській, Донецькій, Харківській, Полтавській та Вінницькій областях та в Автономній республіці Крим.

²¹ Спостерігалось у Харківській та Луганській областях та в Автономній Республіці Крим.

запланованих мітингів та зустрічей опозиційним кандидатам, або скасування таких заходів чи перешкоджання їх проведенню без поважних підстав²². З 45 команд довгострокових спостерігачів МСВ ОБСЄ/БДПЛ 33 встановили, що зловживання адміністративними ресурсами негативно вплинуло на умови здійснення кампанії. Зловживання адміністративними ресурсами продемонструвало відсутність на практиці чіткого розмежування між Державою та правлячою партією у деяких регіонах, що суперечить пункту 5.4 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р.

Білборди Партії регіонів переважно домінували у кількох регіонах. У деяких містах та виборчих округах опозиційні партії, Комуністична партія та кандидати, які висувалися самостійно, стверджували, що рекламні компанії відмовлялися продавати їм площу або розривали укладені угоди внаслідок політичного тиску. Такі випадки підтвердила приватна компанія в Одеській області. Крім цього, деякі партії та кандидати постраждали від систематичного пошкодження їхніх білбордів та плакатів у певних виборчих округах²³.

Інші негативні риси, що характеризували умови проведення передвиборчої кампанії, стосувалися активного використання кандидатами благодійних організацій для надання виборцям матеріальних цінностей та послуг у явній спробі оминати правила проведення агітації, що забороняють непрямий підкуп виборців; руйнування агітаційних палаток або перешкоджання діяльності працівників виборчих штабів у кількох містах; також широкого використання «чорного піару», коли друкувалися сфальсифіковані агітаційні матеріали начебто від імені партії або кандидата з провокаційною метою. Не було здійснено жодних ефективних кроків з реагування на такі порушення закону.

Група держав Ради Європи проти корупції (GRECO) оцінила систему фінансування передвиборчої кампанії як таку, що не відповідає міжнародним стандартам²⁴. Закон зобов'язує партії та кандидатів покривати витрати, пов'язані з виборчою кампанією, зі спеціально створених банківських рахунків, але водночас він не забезпечує достатньої прозорості фінансування та витрат, не передбачає повного оприлюднення джерел та розмірів витрат виборчої кампанії, а також співрозмірних запобіжних санкцій за порушення положень, що регулюють фінансування кампанії. Крім цього, не встановлюються обмеження щодо витрат партій та кандидатів. Внаслідок цього багато партій та кандидатів поклалися на підтримку заможних осіб або зацікавленого бізнесу, що ускладнювало можливість рівної конкуренції кандидатів та партій.

ЗМІ

Поле діяльності ЗМІ під час виборчої кампанії характеризується практично повною відсутністю редакційної незалежності на телебаченні. Політизація телебачення підприємцями та залежність державних мовників²⁵ від бюджетного фінансування значно

²² У Чернігові та Харкові «Батьківщині» місцева влада та суди спочатку не дозволили провести мітинги. Ці рішення були скасовані апеляційною інстанцією. Принаймні ще у чотирьох випадках окружні суди не підтримали спроби місцевої влади заборонити заходи у рамках кампанії. У Запорізькій області довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ засвідчили, що п'ять заявок на проведення передвиборчих заходів партій «Батьківщина» та «УДАР» були формально відхилені органами місцевої влади, а заходи, заплановані у рамках передвиборчої кампанії «Україна – Вперед!», були скасовані органами влади.

²³ Спостерігалось, наприклад, у Севастополі, Запорізькій, Донецькій та Київській областях.

²⁴ Стандарти, визначені «Рекомендацією Rec(2003)4 Комітету міністрів Ради Європи щодо спільних правил проти корупції у фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній». Див. «Оціночний звіт по Україні: Прозорість фінансування партій», 21 жовтня 2011 р.

²⁵ Загальнодержавний канал «Перший національний» та 28 обласних телерадіостанцій.

обмежує політичний плюралізм на користь правлячих сил²⁶. Прямий доступ власників ЗМІ та політичних гравців до змісту новин – останні у вигляді плати журналістам «в конверті» – перешкоджають розвитку журналістських розслідувань та суттєво перешкоджають ЗМІ відігравати важливу роль «сторожових псів» влади. Доступ до мережі Інтернет необмежений, що створює простір для журналістських розслідувань та сприяє плюралізму у громадській сфері, незважаючи на відносно низький рівень його розповсюдження.

Положення закону про вибори щодо права виборців «отримувати різноманітну, об'єктивну та неупереджену інформацію» та права на неупереджене та збалансоване висвітлення учасників виборчого процесу є позитивним кроком, але вони залишаються декларативними. Закон не містить визначення збалансованого висвітлення та не визначає процедури або органи, до повноважень яких належить моніторинг дотримання правил. Він також не передбачає вживання вчасних заходів з виправлення ситуації у разі порушень або скарг, що залишає політичні партії або кандидатів, які перебувають у несприятливому становищі внаслідок незбалансованого висвітлення у ЗМІ, без можливостей для негайного виправлення ситуації. ЦВК, що є органом, який відповідає за виконання положень відповідно до закону про вибори, не розглядає порушень та скарг, пов'язаних зі ЗМІ. Крім цього, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, що згідно із законом зобов'язана спостерігати за діяльністю мовників під час передвиборчої кампанії, не відстежує дотримання мовниками положень щодо забезпечення збалансованого висвітлення²⁷.

Результати моніторингу²⁸, що здійснювала МСВ ОБСЄ/БДПЛ, демонструють, що обсяги висвітлення передвиборчої кампанії у новинах та інформаційних випусках, зокрема, на найбільш популярних телеканалах, були обмежені, що могло негативно вплинути на можливість виборців ознайомитися з різними політичними поглядами²⁹. Той факт, що на чотирьох найпопулярніших комерційних телеканалах транслювалося у п'ять разів більше політичної реклами, свідчить про те, що для звернення до виборців за допомогою найпопулярніших мовників, політичним партіям потрібні значні фінансові ресурси.³⁰ До цього ж, вищезгадані телеканали не збільшили кількість дискусійних програм у період проведення передвиборчої агітації³¹. Втім, результати моніторингу демонструють незначне

²⁶ Опозиційний канал *TVi*, що транслював журналістські розслідування з критикою влади, зіткнувся зі значними обмеженнями. У 2010 році частота наземного мовлення *TVi* була відкликана рішенням суду за позовом телерадіокомпанії «Інтер Медіа Груп». У 2011 році *TVi* було відмовлено у наданні ліцензії у рамках переходу на цифрове мовлення у 2015 р. З урахуванням наявності лише супутникового та кабельного мовлення, кілька кабельних мовників останнім часом виключили *TVi* зі своїх пакетів. 12 вересня окружний адміністративний суд міста Києва наказав *TVi* сплатити 4,1 млн. грн. (приблизно 400 000 євро) у справі щодо ухилення від сплати податків.

²⁷ Відповідно до тлумачення Нацради, Закон «Про телебачення і радіомовлення» забороняє втручання з боку органів державної влади у діяльність мовників, що не дозволяє їй здійснювати жодних кроків для забезпечення збалансованого висвітлення. «Робоча група» Ради розглядає порушення та скарги щодо (інших) положень стосовно передвиборчої кампанії. За результатами розгляду скарги можуть направляти ся до суду після виборів.

²⁸ МСВ ОБСЄ/БДПЛ проводила моніторинг ЗМІ з 16 вересня до початку заборони агітації 27 жовтня. Для моніторингу мовлення були обрані «Перший національний» та комерційні канали 1+1, «5 канал», ICTV, «Інтер», ТРК «Україна» та *TVi*. Внаслідок обмеженого мовлення *TVi* у кабельних мережах, моніторинг *TVi* почався 22 вересня.

²⁹ Загалом з 75 годин, присвячених висвітленню кампанії конкуруючих партій у новинах та інформаційних випусках семи каналів, що стали предметом моніторингу, лише 12 годин транслювалися на провідних каналах 1+1, ТРК «Україна», «Інтер» та ICTV. Розподіл аудиторії між основними телеканалами можна побачити на http://www.mediabusiness.com.ua/component/option.com_rating/Itemid.55/lang.ru/.

³⁰ Понад 60 відсотків платного ефіру придбали Партія регіонів, «Наша Україна» та «Батьківщина».

³¹ Закон про вибори не передбачає проведення дискусійних програм у державних ЗМІ.

збільшення висвітлення кампанії цими мовниками протягом останніх десяти днів перевиборної агітації³².

Результати моніторингу ОБСЄ/БДПЛ свідчать про те, що державний канал «Перший національний» демонстрував явне упередження на користь Партії регіонів, присвятивши 48% часу висвітлення кампанії цієї партії, не враховуючи висвітлення діяльності державних інституцій, та залишивши лише 13% «Батьківщині». Майже 97% висвітлення діяльності Партії регіонів було у позитивному світлі, тоді як 18% часу, присвяченого «Батьківщині», було негативним. «5 канал», «Інтер» та ТVі присвятили більше часу «Батьківщині» (відповідно 42, 35 та 50%) ніж Партії регіонів (відповідно 26, 25 та 25%), але лише на «5 каналі» та ТVі тон висвітлення явно підтверджував упередження на користь «Батьківщини»³³. Натомість «Інтер» демонстрував більш збалансований підхід³⁴. ICTV та ТРК «Україна» присвятили більше часу Партії регіонів (відповідно 38 та 36%) ніж «Батьківщині» (відповідно 21% кожна), лише ТРК «Україна» демонструвала явну упередженість на користь Партії регіонів. ICTV демонстрував більш збалансоване висвітлення³⁵. 1+1 демонстрував дуже збалансоване висвітлення, присвятивши 31% як Партії регіонів, так і «Батьківщині»³⁶.

Зрештою, ключова роль ЗМІ та особливо провідних телеканалів у формуванні виборчих питань та інформуванні виборців у критичний спосіб про політичні позиції різних учасників перегонів могла зазнавати негативного впливу.

Участь національних меншин

За даними останнього перепису (у 2001 році), 77,8 % населення України є етнічними українцями, а етнічні росіяни становлять найбільшу меншину (17,3 %). Решта 5% населення – це білоруси, болгары, кримські татари, євреї, угорці, молдовани, поляки, цигани, румуни та інші малі меншини³⁷.

Здається, що національні меншини представлені на рівні ОВК та ДВК, особливо у місцях компактного проживання меншин. Повідомлялося про окремі випадки антисемітських та ксенофобних заяв. Незважаючи на те, що під час виборчої агітації питання національних меншин не були найголовнішими, питання мовної політики стало більш контroversійним, ніж на попередніх виборах. Партія регіонів, Комуністична партія та партія «Російський блок» включили до своїх виборчих програм перетворення російської на другу державну мову як один із своїх першочергових пріоритетів, у той час як «Батьківщина», «УДАР» та «Свобода» заявляють про намір протидіяти руху у цьому напрямку. Дебати навколо даного

³² 15 жовтня українські ЗМІ повідомили про заяву Міністерства закордонних справ про те, що було вжито відповідних заходів у відповідь на перший проміжний звіт МСВ ОБСЄ/БДПЛ та «забезпечено об'єктивне висвітлення виборчої кампанії».

³³ 31% часу висвітлення Партії регіонів на «5 каналі» було у негативному світлі проти лише 7% такого висвітлення «Батьківщини». На ТVі 60% висвітлення Партії регіонів було у негативному тоні проти лише 2% такого висвітлення «Батьківщини».

³⁴ 24% висвітлення відповідно Партії регіонів та «Батьківщини» на «Інтері» було у негативному тоні.

³⁵ на ICTV відповідно 18% та 28% висвітлення Партії регіонів та «Батьківщини» було у негативному світлі водночас на ТРК «Україна» 21% висвітлення «Батьківщини» було у негативному світлі проти лише 1% висвітлення Партії регіонів.

³⁶ Однак, 39% висвітлення Партії регіонів було у негативному світлі у порівнянні з лише 18% такого висвітлення «Батьківщини».

³⁷ Кількість осіб, які у 2001 році зазначили українську своєю рідною мовою, становила 67,5% населення. Частка тих, хто вважає рідною російську мову, становить 29,6 %. Ще 2,9% назвали інші мови як свою рідну.

питання точилися у контексті нещодавно прийнятого нового закону про мову, який викликав занепокоєння як щодо його змісту, так і щодо способу, у який він був прийнятий парламентом. Закон про мову передбачає, що на парламентських виборах в офіційних матеріалах виборів повинна використовуватися виключно українська мова, що може стати перешкодою для повного розуміння цих матеріалів виборцями з меншин. Водночас, деякі кандидати від партій та самовисуванці підготували агітаційні матеріали мовами меншин в місцях компактного проживання меншин, зокрема, у Чернівцях та Криму³⁸.

Ще однією підставою для занепокоєння серед представників деяких меншин став вплив зміни виборчої системи на шанси кандидатів, які належать до більшості груп національних меншин, бути обраними. Зокрема, деякі співрозмовники ОБСЄ/БДПЛ МСВ зазначили, що визначення меж одномандатних округів у деяких місцях компактного проживання національних меншин здійснювалося за відсутності чітких критеріїв чи консультацій зі спільнотою відповідних меншин, а також що позитивні механізми заохочення представлення меншин не розглядались.

Скарги та звернення

Скарги, пов'язані з виборами, можуть подаватися до виборчих комісій або до адміністративних судів; закон надає перевагу судам у тих випадках, коли скарга подається одночасно до суду та до виборчої комісії.

До дня голосування ЦВК прийняла 94 постанови по 106 скаргах. Вони стосувалися відхилення заяв про реєстрацію кандидатів, рішень та дій ОВК, порушень у ході передвиборчої кампанії, появи посадових осіб на передвиборчих заходах та непрямого підкупу виборців. Велика кількість скарг була залишена без розгляду внаслідок відсутності доказів. Водночас, 79 скарг були направлені до правоохоронних органів для проведення розслідування. ЦВК видала 24 попередження партіям та кандидатам за відповідними судовими рішеннями. ЦВК розглядала скарги вчасно, але без істотного обговорення чи взагалі без обговорення. Відсутність ефективних правових механізмів, за допомогою яких ЦВК могла б відновити порушені права, послаблювала її роль у забезпеченні легітимності процесу. Крім цього, відсутність комплексного обґрунтування у деяких постановках, а також занадто формалізований та інколи суперечливий підхід залишив постраждалі партії без належного розгляду їхніх заяв, що суперечить зобов'язанням ОБСЄ³⁹.

Суди доклали значних зусиль для забезпечення вчасного розгляду великої кількості скарг, що надійшли у передвиборчий період. З початку виборчого процесу суди розглянули понад 900 скарг та звернень, які їм вдалося вирішити відповідно до скороченої процедури, передбаченої законом. Не всі скарги стосувалися серйозних порушень, оскільки склалося враження, що деякі кандидати використовували судові процеси для самореклами. Всупереч міжнародним стандартам⁴⁰, значна частина судових рішень, проаналізованих МСВ ОБСЄ/БДПЛ, демонструє довільний та непослідовний підхід до застосування та тлумачення закону. Варто відзначити, що у переважній більшості рішень, проаналізованих МСВ

³⁸ Стаття 12.5 Закону про мови дозволяє кандидатам здійснювати агітацію українською або іншою регіональною мовою на власний розсуд.

³⁹ Пункт 5.10 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р. встановлює право на «ефективні засоби оскарження адміністративних рішень з метою гарантування поваги до основних прав та забезпечення правової легітимності».

⁴⁰ Стаття 8 Загальної декларації прав людини передбачає, що «Кожен має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення основних прав, наданих їй конституцією або законом».

ОБСЄ/БДПЛ⁴¹, суди продемонстрували непослідовний підхід до важливої доктрини адміністративного судочинства, а саме покладення обов'язку щодо доказування у справах про неправомірність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень на відповідача. Крім цього, відсутність ефективних санкцій та механізмів моніторингу щодо судових рішень, на додаток до продемонстрованого небажання деяких судів захищати виборчі права, поставили під загрозу право на ефективний засіб захисту.

Приблизно третина судових рішень, проаналізованих МСВ ОБСЄ/БДПЛ, стосувалася жеребкування, що проводилося для створення ДВК, у значній частині яких було відмовлено у задоволенні позовів. Решта скарг стосувалася порушень порядку здійснення кампанії, непрямого підкупу виборців, участі посадових осіб державних або місцевих органів влади або використання їхніх зображень у передвиборчій агітації, а також перешкоджання проведенню виборчої кампанії з боку місцевих органів влади. Дуже незначна кількість судових рішень визнавала факт порушення законодавчої норми про заборону розповсюдження благ, незважаючи на надані докази, жодним проаналізованим рішенням не визнана участь державних або місцевих посадовців у передвиборчій кампанії⁴².

До Міністерства внутрішніх справ надійшло близько 4 845 заяв про пов'язані з виборами порушення, Генеральна прокуратура отримала 73 скарги про порушення Кримінального кодексу, що стосувалися виборчого процесу. Низка цих справ стосувалася випадків насильства та інших порушень загальних положень Кримінального кодексу. На теперішній час порушено лише дві кримінальні справи, і складається враження, що Генеральна прокуратура дуже неохоче розслідує повідомлення про порушення, пов'язані з виборами, про які їй повідомляють.

Міжнародні та національні спостерігачі

Закон про вибори передбачає здійснення спостереження за виборами з боку міжнародних та національних спостерігачів. Позитивною зміною є виключення з закону положення, згідно з яким неурядові організації (НУО), щоб отримати право надсилати спостерігачів, повинні бути зареєстровані протягом останніх двох років. Процес акредитації НУО залучав всіх, і загалом 68 НУО отримали дозвіл на реєстрацію спостерігачів⁴³.

Національні спостерігачі мають широкі та повні права, включаючи право бути присутніми на засіданнях ОВК та ДВК, отримувати копії протоколів про результати голосування. На відміну від гарної практики, закон про вибори не містить прямого положення про надання

⁴¹ До дня голосування МСВ ОБСЄ/БДПЛ зібрала та проаналізувала понад 200 рішень окружних та адміністративних апеляційних судів по всій території країни, а також Вищого адміністративного суду.

⁴² В одній помітній справі суд визнав, що розповсюдження безплатної шкільної форми для дітей становить порушення порядку проведення виборчої кампанії, оскільки було загально відомо про участь кандидата у заході. Натомість, інший суд постановив, що розповсюдження шкільних сумок із зображенням кандидата, в яких були канцелярські приладдя, не було порушенням закону, оскільки скаржник не довів зв'язку між дарунками, що розповсюджувалися, та кандидатом; суд також постановив, що діти не є суб'єктами виборчого процесу. В єдиному випадку, коли окружний суд визнав факт участі голови районної адміністрації у передвиборчому заході, апеляційний суд постановив, що це була робоча зустріч з радником Прем'єр-міністра, назважаючи на те, що відповідач сама визнала у судовому засіданні, що це був передвиборчий захід.

⁴³ ЦВК відхилила заявки 19 НУО, які не надали реєстраційних документів або статуту яких не передбачають діяльності, пов'язаної з виборами.

міжнародним спостерігачам права отримувати копії протоколів, і ЦВК не робила спроб вирішити це питання⁴⁴.

На цих виборах була зареєстрована велика кількість національних та міжнародних спостерігачів⁴⁵. Основні українські НУО, що здійснюють спостереження за виборами – «ОПОРА» та Комітет виборців України (КВУ) – зосереджували увагу на довгостроковому та короткостроковому спостереженні. Кожна організація задіяла кілька тисяч спостерігачів. Активне залучення великої кількості національних спостерігачів під час усього виборчого процесу підвищувала загальний рівень прозорості.

День голосування

День голосування в цілому пройшов спокійно та мирно. ЦВК оголосила попередні результати явки виборців – 58%. Оприлюднення попередніх результатів почалося приблизно о 22:30 у ніч виборів, але без розбивки на рівні виборчих дільниць, що зменшило рівень прозорості.

Процедури відкриття отримали позитивну оцінку на 96% виборчих дільниць, хоча були помічені поодинокі проблеми із запечатанням виборчих скриньок. Кількох міжнародних спостерігачів не пустили на виборчі дільниці під час відкриття всупереч закону.

Процес голосування отримав позитивну оцінку на 96% виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження. Загалом він був впорядкований та добре організований. На виборчих дільницях, де здійснювалося спостереження, 73% голів ДВК та 72% членів ДВК були жінки. Уповноважені особи були присутні на 96% виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження, ще на 44% були присутні національні спостерігачі. Міжнародні спостерігачі повідомляли про напругу або заворушення на 2% дільниць, де здійснювалося спостереження, а також про окремі випадки залякування виборців.

Міжнародні спостерігачі повідомляли лише про поодинокі випадки таких серйозних порушень, як голосування за іншого виборця, неодноразове голосування, або низку підписів, що здаються ідентичними, у списках виборців. Водночас, отримані повідомлення про групове голосування на 5% виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження, та неналежне запечатання виборчих скриньок на час спостереження на 2% дільниць. Не всі виборці голосували таємно (6%), а вебкамери інколи були розміщені так, що могли поставити під сумнів таємність голосування (12%). Виборці не могли проголосувати внаслідок відсутності їхніх імен у списках виборців на 5% виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження. За даними ЦВК, кількість виборців, включених до витягів зі списків виборців для голосування за місцем перебування, досягала значного рівня у 3% із суттєвими відмінностями по окремих виборчих округах – від 6% або навіть вище у 9 округах. Кількість звернень із проханням організувати голосування на дому у деяких округах значно зросла напередодні дня голосування. Деякі з таких звернень були відхилені на підставі того, що медичні довідки, що додавалися до заяв, були підроблені. У день

⁴⁴ Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії передбачає, що «... присутність національних або міжнародних спостерігачів має бути санкціонована. Такі особи повинні мати право бути присутніми за будь-яких обставин. Має бути передбачена достатня кількість копій протоколів дій для розповсюдження, яка б забезпечувала отримання таких копій згаданими особами».

⁴⁵ ОВК зареєстрували 177 330 спостерігачів від партій, 146 394 спостерігачів від кандидатів, 38,693 незалежних спостерігачів; ЦВК зареєструвала 3 797 міжнародних спостерігачів.

голосування міжнародні спостерігачі отримали повідомлення про підкуп виборців, а також спостерігали це особисто у двох областях – Дніпропетровській та Луганській.

Процес голосування не завжди був прозорий. На 4% відвіданих виборчих дільниць не всі спостерігачі могли чітко побачити процес, а 6% міжнародних спостерігачів зазнали перешкоджань у ході спостереження. Міжнародні спостерігачі також отримали повідомлення або спостерігали випадки залякування національних незалежних спостерігачів. Також були випадки скасування акредитації таких спостерігачів без поважних підстав.

Процес підрахунку голосів отримав позитивну оцінку в усіх крім 24 з 249 виборчих дільниць, де здійснювалося спостереження. ДВК загалом дотримувалися встановлених процедур, хоча інколи виникали деякі незначні процедурні проблеми. На 23 виборчих дільницях, де спостерігався процес підрахунку голосів, члени ДВК заздалегідь підписали офіційні протоколи про результати голосування; 37 ДВК мали проблеми зі складанням протоколів; 35 переглядали цифри, які були внесені до протоколу. Протоколи не вивішувалися для ознайомлення після підрахунку голосів на 39 дільницях, де здійснювалося спостереження. Приблизно дві третини міжнародних спостерігачів отримали копії протоколів, хоча не мали на це конкретно передбаченого права.

Процес встановлення підсумків голосування, який ще тривав, був оцінений негативно в третині зі 181 звітів, отриманих від міжнародних спостерігачів. Основні помічені проблеми стосувалися неналежних приміщень, переповнених дільниць та заворушень; несанкціонованих маніпуляцій з виборчими матеріалами ДВК (38 звітів), неповних протоколів ДВК (76 звітів) та неузгодженості у цифрах, внесених до протоколу ДВК (100 звітів). Прозорість під час встановлення результатів голосування була обмежена – 63 команди повідомили про перешкоджання їхнім можливостям для спостереження, 152 не могли спостерігати за внесенням даних про підсумки голосування, а 76 не побачили повноцінної співпраці з боку ОВК.

*Єдиним офіційним документом є англійська версія Звіту.
Українською мовою надається неофіційний переклад.*

ІНФОРМАЦІЯ ПРО МІСЦЮ ТА ПОДЯКИ

Київ, 29 жовтня 2012 р. – МСВ ОБСЄ/БДПЛ почала свою роботу в Києві 12 вересня. До її складу увійшли 20 експертів, які працювали у столиці, та 90 довгострокових спостерігачів, задіяних по всій території України.

У день виборів у спостереженні взяли участь 802 спостерігача з 42 країн, включаючи 623 довгострокових та короткострокових спостерігачів, запрошених ОБСЄ/БДПЛ, а також 94 парламентарів та працівників ПА ОБСЄ, 41 спостерігача від ПАРЄ, 25 від ЄП та 19 від ПА НАТО. Спостереження здійснювалося на 2 521 виборчих дільницях по всій країні. Процес підрахунку голосів спостерігався на 249 виборчих дільницях. Спостерігачі були присутні під час визначення результатів голосування у 126 ОВК.

Спостерігачі хотіли б висловити подяку органам влади України за запрошення з метою спостереження на виборах; Центральній виборчій комісії, Міністерству закордонних справ, парламенту України та іншим урядовим органам та органам місцевої влади за їхню допомогу

та співпрацю. Спостерігачі також висловлюють свою вдячність представникам дипломатичної спільноти та міжнародних організацій за їхню співпрацю та підтримку.

За додатковою інформацією, будь ласка, звертайтеся:

- Ambassador Audrey Glover, Head of the OSCE/ODIHR EOM, in Kyiv (+380 44 422 0052);
- Thomas Rymer, OSCE/ODIHR Spokesperson (+48 609 522 266); or Lusine Badalyan, OSCE/ODIHR Election Adviser, in Warsaw (+48 22 5200 600);
- Neil Simon, Director of Communications, OSCE PA (+45 601 08 380), or Tina Schoen, Deputy Secretary General, OSCE PA, in Copenhagen (+45 403 04 985);
- Chemavon Chahbazian or Bas Klein, PACE, (+38 097 259 98 03);
- Agnese Krivade, EP, +38 066 521 48 11;
- Svitlana Svyetova, NATO PA, +38 095 931 01 46.

Адреса ОБСЄ/БДПЛ МСВ:

вул. Щербакова 19, Київ, Україна, 03062

тел.: +380 44 422 0052

факс: +380 44 422 0053

E-mail: office@odihr.org.ua